västergötlands museum

BYGGNADSHISTORISK RAPPORT 2011:8

FÖRSLAG TILL BEVARANDEPLAN FÖR KYRKOGÅRDARNA I AMNEHÄRAD-LYRESTADS PASTORAT

SÖDRA RÅDA KYRKOGÅRD

Omslagets bild: Vy över Södra Råda nya kyrka och kyrkogård från nordost, 2010.

FÖRSLAG TILL BEVARANDEPLAN FÖR KYRKOGÅRDARNA I AMNEHÄRAD-LYRESTADS PASTORAT

SÖDRA RÅDA KYRKOGÅRD

Andreas Hansen

BYGGNADSHISTORISK RAPPORT 2011:8

västergötlands museum

INLEDNING

Denna rapport är resultatet av att Västergötlands museum haft i uppdrag av Amnehärad-Lyrestads pastorat att ta fram ett förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna inom pastoratet. Kyrkogårdarna är knutna till Amnehärad, Berga, Enåsa, Färed, Hassle, Lyrestad, Sjötorp och Södra Råda kyrkor. Fältarbetet har genomförts under maj-juni 2010.

Kyrkogårdar är anläggningar som utgör värdefulla kulturmiljöer. Ofta har de använts under många århundraden, i Västergötland i kanske 1000 år. Användning och framväxt under så lång tid ger kyrkogården en lång historisk kontinuitet och mycket stark förankring i bygden. Det är av största vikt att kyrkogårdarna hanteras varsamt och med stor hänsyn till de kulturhistoriska värdena. Samarbetet mellan församlingen och kulturmiljövårdens företrädare är en viktig förutsättning för detta.

Kyrkogården är en kulturmiljö som ständigt genomgår förändringar, även om förändringstrycket ofta varierar mycket, mellan t.ex. stad och landsbygd. Frågorna är många kring kyrkogårdens problematik, exempelvis kring förfarandet när gravrätten för de lite äldre vårdarna återgår till upplåtaren.

Detta förslag till bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som är tänkt att vara vägledande vid prioriteringar, vård, underhåll och förändringsarbeten. Den är avsedd att fungera som underlag för församlingens fortsatta vård och skötsel av kyrkogården, inklusive i dialogen med gravrättsinnehavare. Planen skall även fungera som ett beslutsunderlag för länsstyrelsen vid handläggning av tillståndsärenden och för länsmuseet vad gäller rådgivning.

En fristående bilaga, *Kyrkogården och kulturarvet,* tillhandahåller bl a en historik över kyrkogårdar med tonvikt åt Västergötland.

Förslaget till bevarandeplan är framtaget av antikvarie Andreas Hansen som även utfört fältarbetet. Sockenbeskrivningarna är författade av antikvarie Erik Holmström.

Erik Holmström samt antikvarie Lisa Molander och antikvarie Elisabet Orebäck Krantz har även medverkat i framtagande av metod och vid principdiskussioner. Rapporten är sammanställd av Andreas Hansen.

Samtliga fotografier är, där ingen annan anges, tagna av författaren. Allmänt kartmaterial har tillhandahållits av Lantmäteriverket, medgivande 97.0082.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INNEHÅLL OCH GENOMFÖRANDE 7

SÖDRA RÅDA KYRKOGÅRD 9

Historik 9

Kyrkogården idag 13

Sammanfattande kulturhistorisk karakterisering 28

Gravkarta 31

LISTADE GRAVVÅRDAR 33

INNEHÅLL OCH GENOMFÖRANDE

Arbetets genomförande

Det framtagna underlaget avser en *kulturhistorisk analys och karakterisering* av kyrkogårdarna med ett åtföljande bevarandeförslag.

Till grund för arbetet ligger en kulturhistorisk beskrivning som omfattat följande delar:

- Fältarbete med en översiktlig genomgång av kyrkogården.
- Sökning i arkiv och lokalhistorisk litteratur
- Samtal med kyrkogårdsförvaltningens personal och kyrkogårdsbesökare (i begränsad omfattning)

I arbetets inledande fas har eftersträvats att få en *översiktlig introduktion i bygdens kulturhistoria* med landskapets och bebyggelsemönstrets huvuddrag samt de viktigare näringar som präglat liv och skeenden i bygden. Detta som en allmän bakgrund till kulturhistoriska prioriteringar och ställningstaganden vad gäller kyrkogården.

Fältarbetet har omfattat en *beskrivning i text och bild*. Beskrivningen har först inletts med kyrkogårdens relation till omgivningen. I övrigt har arbetet inriktats på kyrkogården som anläggning i syfte att få fram karaktärsdragen vad gäller dess form, avgränsning, ingångar, byggnader, kvarter och gångsystem samt större träd- och häckanläggningar. Om byggnaderna har endast kortfattade noteringar gjorts, eftersom intresset inriktats på kyrkogården som helhet. Gravanläggningarna har översiktligt besiktigats. De gravvårdsobjekt eller samlade större områden med gravvårdar som bedömts vara av mer framträdande kulturhistoriskt värde har noterats och fotograferats. Besiktningen har således varit selektiv. Fotograferingen av kyrkogården har omfattat både översiktsbilder och detaljbilder, som ett komplement till textunderlaget.

Arkivsökning är ett tid- och resurskrävande arbetsmoment, som delvis därför har begränsats. Främst har sökningar gjorts i Västergötlands museums arkiv. Kyrkogårdsförvaltningen har tillhandahållit gravkartor och arkivmaterial från det egna arkivet. Samtal med kyrkogårdsförvaltningens personal och kyrkogårdsbesökare har p.g.a. tidsbrist förekommit mer sporadiskt. Där detta förekommit har det ofta tillfört värdefulla uppgifter om kyrkogårdens historia under 1900-talet.

Vid urvalet av gravvårdar på kartan på s 31 har en tvågradig bedömning använts:

-Som I markeras gravvårdar/ gravanordningar som bedömts ha *mycket stort kulturhistoriskt värde*. De skall värnas och bevaras för framtiden.

-Som II markeras gravvårdar/ gravanordningar som bedömts ha *stort kulturhistoriskt värde*. De bör värnas och bevaras för framtiden.

Avgränsningar

Arbetet har ytterligare några viktiga begränsningar:

- Det omfattar *inte någon personhistorisk inventering* av gravvårdar. Personhistoria är dock en mycket viktig del i kyrkogårdens betydelse som kulturarv. Framför allt är detta betydelsefullt för de lokala historiska sammanhangen. Därför rekommenderar museet att kyrkogårdsförvaltningen låter utföra en personhistorisk inventering.
- Arbetet omfattar inte *det gröna kulturarvet* mer än att alléer, trädkrans, framträdande gravträd m.m. översiktligt observerats och noterats. Det gröna kulturarvet är dock av största betydelse för bevarandet av kyrkogårdens karaktär och innehåll. Därför rekommenderar museet att kyrkogårdsförvaltningen låter ta fram en vårdplan för det gröna kulturarvet och att denna plan även omfattar inventeringar av viktigare växtmaterial m.m.

Kyrkogårdar som anlades före 1939 omfattas av 4 kap. Lagen om kulturminnen (se bilaga). För bevarandeplanen utgör kulturminneslagens avgränsning i stora drag en främre tidsgräns. I vissa fall har dock urvalet av gravvårdar gått betydligt längre fram i tiden, eftersom ålder i sig inte har någon avgörande betydelse för graden av kulturhistoriskt värde. Det går t.ex. inte att bortse från stora kvalitativa kulturhistoriska värden från 1950- och 60-talen.

Rapporten består i sin första del av *inledning* med bakgrund och genomförande samt presentation av innehåll.

Sedan följer själva redovisningen av *kyrkogårdsinventeringen* vilket inleder den egentliga bevarandeplansdelen. Till att börja med ges en *kort historisk bakgrund* över bygd och kyrkogård. Därefter följer *beskrivningen över kyrkogården* som även inrymmer en *kulturhistorisk översikt, analys och karakterisering.*

Här presenteras även objekt som i nuläget bedömts stå för de viktigaste kulturhistoriska värdena. Objekten utgörs främst av *enstaka gravvårdar och gravanordningar*. De kan också utgöra *sammanhängande, större eller mindre områden* med gravvårdar och gravanordningar.

Det är viktigt att framhålla att frågor om bevarande av gravvårdar sällan är entydiga. Ofta är de frågorna istället komplexa. Det innebär att det kan vara svårt att behandla alla bevarandefrågor på exakt samma sätt. Exempelvis har många gravvårdar/anläggningar en utformning som bör bevaras intakt för att inte kulturvärdena skall påverkas negativt. Andra gravvårdar/anläggningar med lika stora kulturvärden kan dock tvärtom ha en utformning som tål att kompletteras/utvecklas. Till exempel kan i vissa fall en monumental ramgrav bevaras genom att återanvändas som en askminneslund i den lilla skalan. *Sammanfattningsvis innebär detta att det är angeläget att göra bedömningar och avvägningar från fall till fall i bevarandefrågor.*

Bevarandeförslaget består av en plankarta som redovisar de aktuella objekten enligt ovanstående tvågradiga bedömning. Vidare finns en *sammanfattande kulturhistorisk karaktärisering* av kyrkogården. Denna tar fasta på kyrkogårdens främsta karaktärsdrag ur kulturhistorisk synpunkt.

Avslutningsvis följer några punkter *att särskilt tänka på* vid användning och skötsel av kyrkogården, för att dessa kulturvärden skall kunna säkerställas.

Inriktning

Bevarandeplanen syftar som tidigare nämnts till att ge en *historisk bakgrund* samt att kortfattat *presentera kyrkogårdens karaktärsdrag* och kulturhistoriska värden. Den skall också ge vägledning vid bl a prioriteringar, vård- och underhållsarbeten samt förändringsarbeten. Vidare skall den fungera som underlag för handläggning, beslut och rådgivning.

Kyrkogården omfattas av kulturminneslagen. Vid förändringar skall samråd ske med länsstyrelsen.

SÖDRA RÅDA KYRKOGÅRD

Historik

Socknen – en bakgrund

Södra Råda socken i Visnums härad är den sydligaste socknen i landskapet Värmland. Under medeltiden hörde socknen till Vadsbo härad i Västergötland, men överflyttades på 1600-talet till Värmland. Råda fortsatte dock att vara annexförsamling i Amnehärads pastorat ända fram till 1962. Södra Råda hette fram till 1880-talet endast Råda, men då lade man till förleden för att kunna skilja socknen från det värmländska Norra Råda vid Hagfors. Södra Råda var egen kommun fram till 1952, då det införlivades med Visnums storkommun. Södra Råda har dock främst varit orienterat söderut mot Västergötland och 1971 införlivades socknen med den nybildade Gullspångs kommun, överfördes till Skaraborgs län och återfördes till Amnehärads pastorat i Skara stift.

Södra Råda är, trots att det bara är hälften så stort som Amnehärad, en med skaraborgska mått stor socken på ca 60 kvadratkilometer. Socknen sträcker sig från Vänern i väster upp längs sjön Skagern i öster. Skogsbygd kännetecknar en stor del av socknens yta, men den halvö som skjuter ut i Skagern präglas av en bördig, uppodlad dalgång med jordbruksbygd. Ett större mossområde upptar en del av socknens yta i sydväst. Längst i sydväst avgränsas socknen från Amnehärad av Gullspångsälven som även är landskapsgräns och under mer än 300 år var länsgräns. Vänerstranden som är högintressant ur naturvårdssynpunkt omfattar Åråsviken och Kolstrandsviken. Kust och skärgård domineras av de ganska grunda vikarna och den mosaikartade skärgården som präglas av större och mindre ändmoräner från den senaste istiden.

Vid Vänerkusten spelade fisket förr en huvudroll för invånarna. I övriga socknen har jordbruk och skogsbruk dominerat långt in på 1900-talet. Årås järnbruk var verksamt 1685-1800-talets mitt.

Socknens främsta huvudbygd ligger i öster ute på halvön i Skagern och omfattar jordbruksbygden kring gamla och nya kyrkplatsen. Fornlämningsmängden, bl.a. bronsåldersrösen och järnåldersgravfält, visar på att bygden har en stark förhistorisk förankring. Sockennamnet omnämns i skrift 1305.

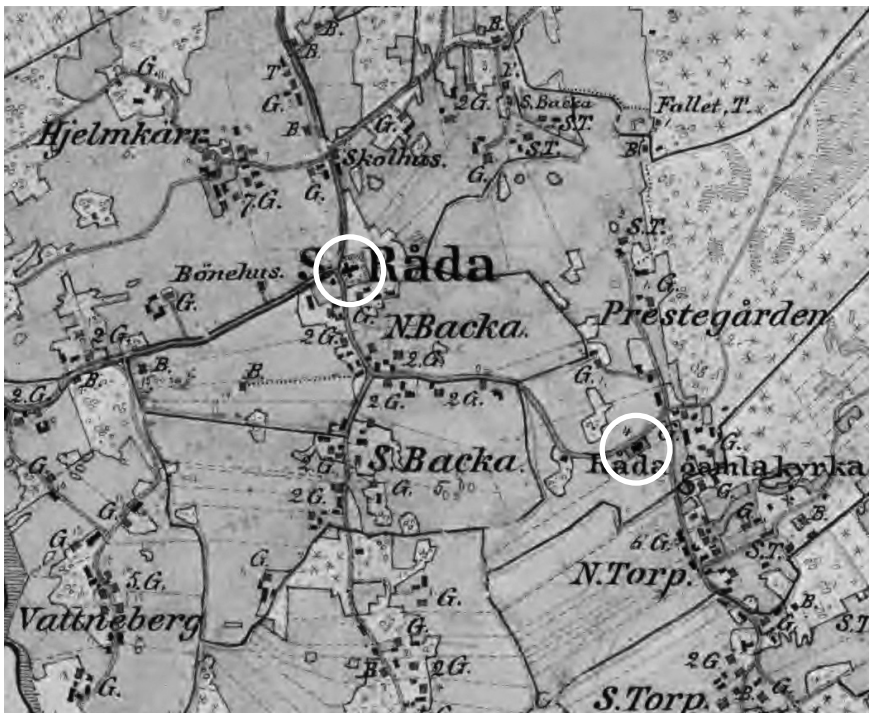

Häradsekonomiska kartan, utsnitt över Södra Råda, 1883-1895. Södra Råda gamla kyrka och Södra Råda nya kyrka har ringats in. Lantmäteriet.

Timmerkyrkan som byggdes ca 1300 hade haft en äldre föregångare. Kyrkobyggnaden försågs 1323 med franskinspirerade höggotiska väggmålningar. 1494 kompletterades kyrkorummet med målningar av Mäster Amunds skola. När den nya kyrkobyggnaden skulle uppföras längre norrut på halvön (1857-59) var den gamla rivningshotad, men insikten om den gamla timmerkyrkans unika värden ledde till att den bevarades och förvärvades av Riksantikvarieämbetet. Det var en nationell kulturskatt som gick förlorad när gamla kyrkan hösten 2001 sattes i brand av en pyroman och totalförstördes. Numera pågår ett stort projekt kring rekonstruktionen av den gamla kyrkan

Genom socknen passerar rv 26 som återgår på en av de stora färdvägarna från Västergötland upp mot Värmland och västra Bergslagen. En av grenarna av medeltidens pilgrimsstråk mot Trondheim i Norge kan ha passerat här.

Frånsett Årås säteri i sydväst har socknen dominerats av ensamgårdar och mycket små gårdsgrupper, knappt några egentliga bybildningar har funnits. Flertalet gårdar har medeltida ursprung såsom Backa, Bratteberg, By (Västra och Östra), Eketorp (Västra och Östra), Hjälmkärr, Kärr, Linhult, Lökstad, Runnäs, Prästegården, Rud, Torp, Vattenberg och Viken. T.ex. Edsgården och Hjulstanäs är förknippade med 1600-talet. Efter 1693 blev Viken komministergård i Amnehärads pastorat.

Folkskola och småskola kom under 1800-talets senare del att knytas till trakten kring den nya kyrkplatsen från 1859. I Södra Råda bildades en frikyrkoförsamling redan på 1850-talet, frikyrklig verksamhet blev annars inte tillåten i riket förrän 1858. Efterhand uppfördes Råda missionshus.

Socknens andra huvudbygd ligger i sydväst och omfattar bygden kring Årås säteri, på nordsidan av Gullspångsälvens mynning i Vänern. Även här finns förhistoriska gravar. Årås (Stora Årås) var på medeltiden klostergods och biskopsgods. Efter reformationen 1527 blev Årås kronogods och på

1600-talet säteri. Årås kom att bli det sydligaste av de många värmländska järnbruken. Järnframställningen har troligen medeltida anor. 1685 anlades stångjärnshammaren, bruket var verksamt fram till att det 1876 drabbades av ”bruksdöden” under industrialismen efter 1800-talets mitt. Årås på 1600- och 1700-talen är förknippat med adelsätter såsom Ribbing, Horn och Sparre och under 1800-talet med släkten Geijer. Under 1900-talet kom Årås i familjen Roos ägo.

Vid Årås fanns även en stor och viktig lastageplats med gamla anor i vänersjöfarten. Årås hade rangen av bihamn till Kristinehamns viktiga hamn. Årås hamn stod framför allt för export av järnprodukter och import av spannmål. Under 1800-talets senare del skeppades därifrån ut stångjärn (från Skagersholms bruk i Finnerödja), plank och ved. Varor som salt, koks, fisk och sill inskeppades här. I Årås fanns flera mindre lastageplatser som fyllde viktiga funktioner under vänerseglationens storhetstid, mest betydelsefulla av dessa var Dyrön och Lakesten.

I anslutning till Årås ägor växte på 1700- och 1800-talet åtskilliga torpställen och backstugor upp. Motsvarande typ av den fattiga, icke jordägande befolkningens bebyggelse tillkom även på utmarkerna längs Vänern och i randzonen mellan skogs- och jordbruksbygd vid Skagern.

Kyrkan och kyrkogårdens historia

Södra Råda nya kyrka uppfördes på ny kyrkplats 1857-59. Arkitekt var Ludwig Hawerman och byggmästare Anders och Petter Pettersson, Värsås. Från ursprungstiden har bevarats altarring, predikstol och läktare. Kyrkan har en medeltida lillklocka och en gammal offerkista. Kyrkan

Kyrkan fotograferad från sydväst någon gång under tiden 1900-1920. Västergötlands museum.

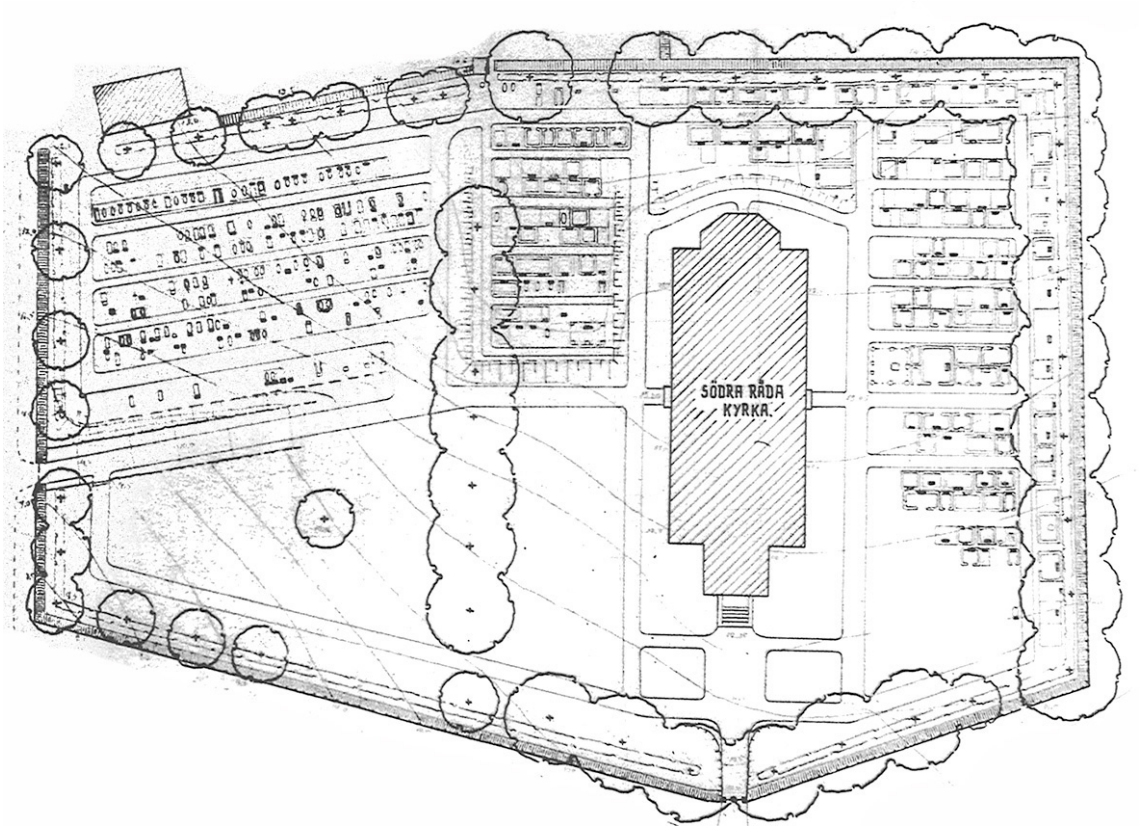

Kyrkan med kyrkogård inför iordningställandet omkring 1950. Kartan upprättad 1949. Norr är åt vänster på kartan. Gravvårdar saknas helt i kvarter 8 och 9 i kyrkogårdens nordvästra hörn. Det råder en distinkt visuell distinktion mellan familjegravarna runt kyrkan och det allmänna området i nordost. På familjegravplatserna finns i mycket hög utsträckning omgärdade gravvårdar (stenram eller häck). ATA.

renoverades 1927 efter förslag av Erik Lundberg. Interiören målades samt försågs med nya bänkar, innanfönster och vindfång mm. En renovering 1955-56 utfördes enligt förslag av arkitekt Anders Ekman.

Möjligen utgör den äldre kyrkogårdens norra del - kvarteren 7, 8 och 9 - en utvidgning tillkommen kring sekelskiftet 1900.

Omkring 1950 föreslogs iordningställande av kyrkogården genom häckar, trappor, flyttning av vissa gravvårdar m m. Dessutom skulle kvarteren 8, 9 och 10 iordningställas för att tas i bruk, bland annat genom nödvändig sprängning av marknära berggrund. Kvarteren 8 och 9 är idag tagna i anspråk för gravvårdar, medan kvarter 10 är tomt. Kanske genomfördes aldrig de omfattande sprängningar som enligt uppgift krävdes för att sätta området i stånd för gravsättningar.

Kyrkogården utvidgades åt norr 1973 i norr i enlighet med plan uppgjord av trädgårdsarkitekt Samuel Kaldén. Vid en renovering 1986-1987 uppfördes serviceutrymmen på kyrkogården.

Fornlämningar (skyddade av kulturminneslagens 2 kap.)

På krönet av höjden omedelbart öster om kyrkogården finns:

Ekonomiska kartan över Södra Råda kyrkplats (inringad) öster om Gullspångs tätort. Lantmäteriet.

Södra Råda 74:1, Södra Råda 74:2, Södra Råda 74:3 – runda, övertorvade stensättningar, var och en med en diameter av 6-7 meter.

Övriga noteringar

Observeras bör att de på kyrkogården befintliga gravvårdar/stenar som inte återfunnits på den aktuella gravkartan har numrerats löpande vid kyrkogårdsinventeringens fältarbete (INR= inventeringsnummer).

Gravvårdar, stenar eller hällar inne i kyrkobyggnaden ingår inte i bevarandeplanen.

Kyrkogården idag

Kyrkogårdens relation till omgivningen

Anläggningen är belägen i Södra Råda socken, som ligger på det smala landet mellan Vänern i väster och Skagern i öster. Socknens centrala odlingsbygd har en nord-sydlig sträckning och begränsas såväl i norr som i söder av Skagerns vatten. Den odlade bygden sträcker sig även västerut från kyrkan, längs med den landsväg som leder till Gullspång. Kyrkoanläggningen finns i norra delen av ett höjdstråk med nord-sydlig sträckning, omgivet av odlad mark. På samma höjdstråk, söder om kyrkoanläggningen, finns samlad gårdsbebyggelse i bymiljön Norra Backa. Särskilt öster om kyrkoanläggningen finns en hel del småimpedi-

Entrén i norr samt skärningen mellan kvarter 7 till vänster i bild och kvarter 8 till höger i bild. Foto 100507:017.

ment i odlingslandskapet. På ett impedimentläge nordväst om kyrkoanläggningen finns den samlade gårdsbebyggelsen Hjälmkärr. Även norr om kyrkoanläggningen finns bebyggelse inklusive bygdegård. På det hela taget är bygden kring kyrkan tätt beströdd med bebyggelse av gårdskaraktär. Söder om Södra Råda gamla kyrkplats ca 500 m sydost om Södra Råda kyrka finns exempelvis bymiljöerna Norra Torp och Södra Torp.

Kyrkogården gränsar i söder till landsväg, med ett t-kors rakt framför kyrkans västfasad och kyrkogårdens huvudentré åt väster. En mindre parkeringsplats med triangulär form finns mellan utvidgningens sydmur och landsvägen. Omedelbart öster om kyrkogården vidtar en bebyggd tomt med ett bostadshus av modern villakaraktär. Mot kyrkogårdsmuren har ett omkring två meter högt träplank uppförts. Kyrkogården gränsar i norr till den åt detta håll ej bebyggda men trädbevuxna bergbacke på vilken kyrkogården är anlagd. Invid kyrkogårdsmurens utsida löper en grusad väg som leder fram till ekonomibyggnaden strax utanför den äldre kyrkogårdens nordvästra hörn. Väster om kyrkogården finns en enkel, grusad parkeringsplats.

Överst: Kyrkogårdsmuren i väster, äldre kyrkogårdsdelen. Underst: Entrén i väster. Foto 100507:012, 013.

Avgränsning

Kyrkobyggnaden har öst-västlig sträckning. Utgående från antagandet om en utvidgning norrut redan kring sekelskiftet 1900 har kyrkplatsen då den anlades på 1850-talet utgjorts av en tämligen kvadratisk kyrkogård på vilken kyrkan var centralt belägen. Som en följd av en eller två utvidgningar av kyrkogården befinner sig nu kyrkan i den södra delen av den samlade anläggningen. Kyrkogården har som helhet en nord-sydlig sträckning med utvidgningarna lagda norr om den äldsta kyrkogårdsdelen. Den senast genomförda

Överst: Mur åt norr vid parkeringsplats och entré i norr (bild överst sidan 14). Underst: 1973 års utvidgnings avgränsning åt väster utgör en förlängning av skärningen mellan kvarteren 7 och 8 på den äldre kyrkoågrden (bild överst sidan 14). Foto 100507:016, 019.

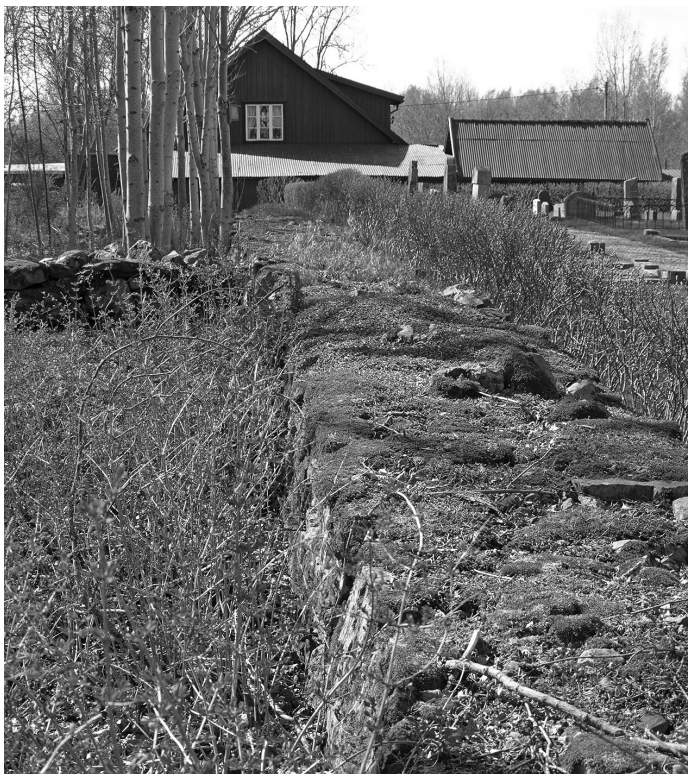

Kyrkogårdsmuren mot öster, äldre kyrkogårdsdelen. Foto 100507:033

utvidgningen är något förskjuten österut jämfört med resten av kyrkogården så att plats för en parkering skapas mellan denna utvidgning och landsvägen i väster.

Kyrkogården avgränsas av stenmurar som i söder och väster är av stödmurskaraktär. Muren är kraftig, särskilt norr om huvudentrén i väster, en sträcka där också stödmurens höjd tilltar. Muren består av stora block med skarpa kanter. Den korta sträckan mur mot norr och mot parkeringsplatsen söder om den senaste utvidgningen är också utformad som stödmur. Omedelbart innanför utvidgningens stödmur mot väster, norr och öster vidtar en brant, gräsbevuxen sluttning. I utvidgningens sydöstra hörn fasas stödmuren av. Den östra avgränsningen av kyrkogårdens äldre delar utgörs av fristående stenmur som i den norra delen är mycket låg samt bred. Den södra delen är något högre och krönet är helt bevuxet av mossa samt grässvål. Från öster ansluter en mur direkt till kyrkogårdsmuren i höjd med kyrkans västra fasadliv. Strax utanför den östra kyrkogårdsmuren, nära ekonomibyggnaden, finns jordhögar för kyrkogårdens behov.

Innanför stenmurarna finns kring större delen av kyrkogården en klippt häck.

En tidigare existerande trädkrans utmed den äldre kyrkogårdsdelens östra, södra och västra sida finns inte längre. I hörnet kring bårhuset finns dock ett antal ganska låga lönnar utmed muren. Utmed muren mot öster i höjd med ekonomibyggnaden och söderut till övergång mellan ursprunglig kyrkogård och den första utvidgningen finns en rad lönnar. Utmed den senaste utvidgningens sidor finns trädkrans som i öster består av björk, i norr och väster av unga exemplar av lind. Övergången mellan den senaste utvidgningen och den äldre kyrkogårdsdelen söder därom markeras av en rad lönnar. På liknande sätt växer några lönnar i den väst-östligt

Överst: Entré i kyrkogårdens nordvästra hörn. Underst: Avgränsning mot öster, 1973 års utvidgninge. Foto 100507:022, 024.

löpande gränsen mellan den ursprungliga kyrkogården och den äldre utvidgningen.

Huvudentrén är i väster mitt för tornet. Här finns en dubbel spjälgrind i svartmålat smide, hängd på kraftiga fyrsidiga granitstolpar med utkragande pyramidkrön med kapad topp/spets. Skärningen genom terrasseringen är innanför grinden stabiliserad med stensatta sidor på ömse sidor om grusgången. I östra änden av parkeringsplatsen i väster finns en entré i liknande utförande som huvudentrén i väster. Invid entrén vid parkeringsplatsen finns en granittrappa som leder upp till den senast genomförda utvidgningen. I nordvästra hörnet av samma utvidgning finns en entré som vetter åt väster med dubbel spjälgrind hängd på fyrsidiga granitstolpar med pyramidkrön. I kyrkogårdens mur åt öster finns en enkel öppning i höjd med övergången mellan ursprunglig kyrkogård och den äldre utvidgningen.

Byggnader och andra anläggningar

Södra Råda kyrka har rektangulärt långhus och kor, en lägre, polygonal sakristia i öster och smalare torn i väster. Den murade kyrkan är spritputsad och vitmålad med slätputsade omfattningar och hörnlisener. Den höga, spritputsade sockeln är gråmålad. Västporten omges av en ca en dm utbyggd, spetsvinklad portal med smalt tak och profilerad taklist. I dess gavelröste är målat ”1859” i svart. I tornets västra gavelröste är ett inpressat grekiskt kors. Utmed långsidorna samt delvis utmed gavlarna (ca en meter vid varje sida) löper en gråmålad, profilerad trätaklist. Under denna finns en vitputsad tegellist med löpande hundbård i relief. Huvudingången i väster utgörs av en vitmålad, rektangulär pardörr med tre speglar i varje dörrblad. Dörren, troligen från 1927, och ett ovanfönster är placerade i en rundbågig, slätputsad nisch. Porten omges av en utbyggd portal. Långhusets sadeltak är skiffertäckt. Tornet har sadeltak med takfall som vetter mot norr och söder. Torntaket är belagt med kopparplåt i storplåtsformat, krönt av ett kopparkors. Sakristian täcks av ett pyramidtak med skiffer. Det smala sadeltaket över västportalen är belagt med kopparplåt och kröns av ett kopparkors.

Bårhuset, i nordvästra hörnet av den äldre utvidgningen, är uppfört 1956 och har brant, skiffertäckt sadeltak, spritputsade fasader med slätputsade hörnlisener samt spritputsad sockel. I östra gaveln är en grå, spetsvinklad port med spegelfyllning samt oputsad kalkstensomfattning. I östfasaden är ett inpressat kors.

Ekonomibyggnaden, strax utanför den nordöstra delen av den äldre utvidgningen, är uppförd med faluröd locklistpanel, vita knutar och tvåkupigt tegeltak. En något lägre vinkeldel har byggts till senare.

I linje med kyrkogårdens mur mot öster finns ett litet pumphus med gjuten sockel, träpanel och pulpettak.

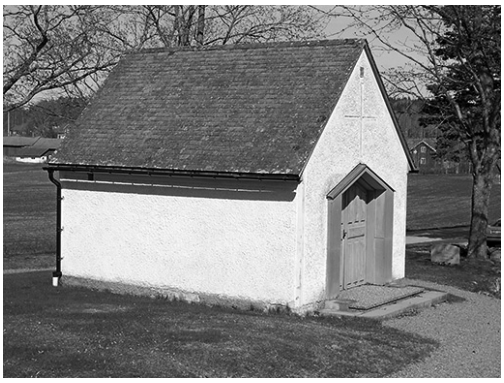

Överst: Bårhuset. Mitten: Ekonomibyggnaden. Underst: Pumphuset. Foto 100507:046, 028, 032.

Gravkarta över Södra Råda kyrkogård med 1973 års utvidgning längst i norr. Norr är uppåt på kartan. Amnehärad-Lyrestads församlingsarkiv.

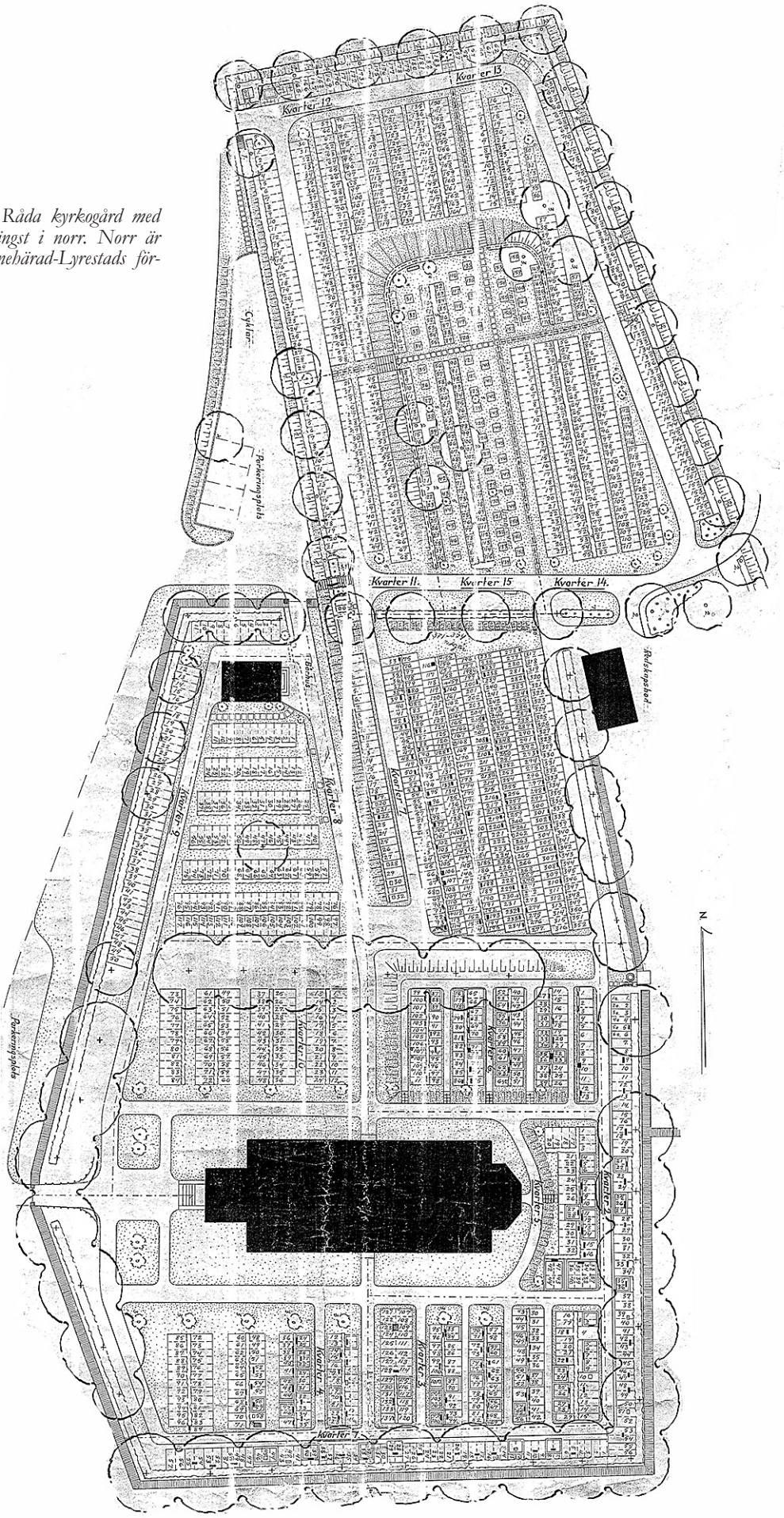

Kyrkogårdens disposition

Kyrkogårdens högsta punkt är i sydost. Marken sluttar kraftigt åt väster och norr och kyrkogården består delvis av plana avsatser som skiljs åt av branta sluttningar. Kvarter 5 öster om kyrkan sluttas av åt väster. Kvarter 6 nordost om kyrkan sluttas av åt väster och norr. Kvarter 7 på den äldre utvidgningen sluttas av åt väster i en sluttning som i rak linje norrut övergår till att utgöra den yngsta utvidgningens avgränsning åt väster. Kvarter 15 på nyss nämnda utvidgning sluttas av åt väster och norr.

Grusgångar sträcker sig utmed den äldre kyrkogårdens västra, södra och östra sidor så att utrymme för en enkelrad gravvårdar skapas mellan grusgång och häck/mur. En grusgång sträcker sig från huvudentrén i väster fram till porten i tornet samt runtomkring hela kyrkobyggnaden. Från kyrkans portar i långhusets södra respektive norra fasad sträcker sig grusgångar söderut fram till kyrkogårdsmuren respektive

Kvarter 3. Foto 100507:153.

Kvarter 4. Foto 100507:174.

Kvarter 5. Foto 100507:102.

Kvarter 6. Foto 100507:090.

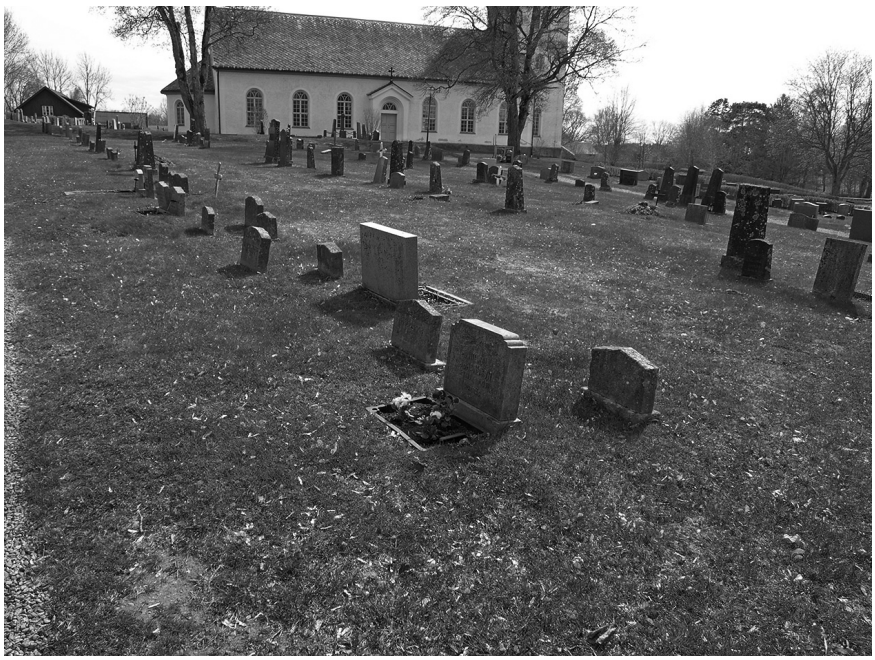

Kvarter 7. Foto 100507:235.

Kvarter 8. Foto 100507:243.

Utvidgningen, kvarter 12. Foto 100507:051.

Utvidgningen, minneslunden. Foto 100507:049.

norrut ända fram till entrén mot norr och den här befintliga parkeringsplatsen mellan utvidgning och landsväg. Parallellt med och strax öster om den sistnämnda grusgången, ovanför sluttningen, finns ytterligare en grusgång som sträcker sig utmed hela den senaste utvidgningens avgränsning mot väster. Grusgångar löper också utmed denna utvidgnings övriga sidor så att plats för en enkel rad gravvårdar bildas mellan grusgång och häck/mur. På utvidgningen finns även smala plattgångar av kalkstensplattor.

Ett antal grusgångar längs med gravraderna i kvarteren 3 och 6 sydost respektive nordost om kyrkan har lagts igen.

Gravvårdar finns på de äldre kyrkogårdsdelarnas samtliga delar förutom kvarter 10 nordväst om kyrkobyggnaden. Förutom en enkelrad närmast kyrkogårdsmuren rör det sig huvudsakligen om dubbla gravrader. Rygghäckar e d finns endast i kvarter 8. Gravsättningsraderna omkring kyrkan samt i kvarter 7 har nord-sydlig sträckning, raderna i kvarter 9 har öst-västlig sträckning.

På den senast gjorda utvidgningen finns ännu endast få gravvårdar. Raderna är utlagda i öst-västlig riktning och inom området finns ett antal klippta häckar och små träd, bland annat lönn. I nordöstra hörnet av den platå som bildar kvarter 15 finns en minneslund.

Vård 3 107-124, datering 1946. Foto 100507:146.

Gravvårdskaraktärer

I kvarteren 3, 4, 5 och 6 kring kyrkobyggnaden finns rik förekomst av höga smala stenar med tidsmässigt fokus kring 1900-talets första decennier, bland annat stiliserade obelisker, men också de något yngre, typiska låga breda vårdarna från tiden kring 1900-talets mitt. Dessutom finns tämligen gott om stenramgravar med grusbädd. Inslag av vårdar från 1900-talets senare del finns också. Antalet gravvårdar med datering före år 1900 är mycket få. Kvarteren 1-6 har inte karaktären av renodlade statusområden så som ibland kan vara fallet vad gäller kyrkogårdens äldre gravvårdar i närheten av kyrkobyggnaden. Istället präglas de av en blandning av påkostade vårdar, familjegravar av olika storlek och enklare små stenar av vilka en del utgör minne över ensamvårdar efter kvinnor. Det senare en befolkningsgrupp som ofta

Överst: Vård 3 1-2. Underst vänster: Vård 3 93-94. Underst höger: Vård Vård 3 53, datering 1908, titel hustrun. Foto 100507:119, 140, 132.

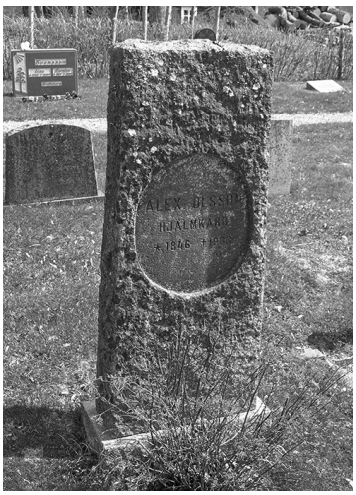

Överst: Vård 3 22, datering 1933. Underst: Vård 3 102-104. Foto 100507:123, 144.

kom att få sin vila på kyrkogårdens s k allmänna område där radbegravning i täta rader skedde. Mer om det nedan.

I kvarter 3 finns ett stort antal familjegravar vars vårdar spänner från det mer storslagna, med den kättingomgärdade (3 107-124) som exempel, till flera små, lågmälda stenar som (3 32) och (3 93-94), den förstnämnda med titeln *målarmästare*. 3 1-2) är en fint arbetad stenramgrav med sammanhållen gestaltning och markerade hörn. Här finns också flera fina ensamvårdar med representation av kvinnovårdar. Flera gavelvårdar utgör rester av borttagna stenramsomgärdade grusade vårdar.

Familjegravarna är många även i kvarter 4. Här finns relativt många stenramsomgärdade vårdar. Ramarna är i de flesta fallen kraftigt dimensionerade. (4 45-46) är värd särskild uppmärksamhet tack vare den i dubbel uppsättning förekommande titeln *fiskare* som pekar på bygdens närhet inte bara till Skagerns utan också Vänerns vatten. Samma titel och en datering på 1940-talet likt nyss nämnda vård bär även (4 52-53). Båda vårdarna har även geografisk hemort *Stranden*. I kvarter 4 finns också kyrkogårdens tidigast daterade vård, den höga smala och tunna kalkstensvården (4 19-21) från 1879.

Överst: Vård 4 45-46, datering 1940, två förekomster av titeln fiskaren. Foto 100507:166.

Överst: Kyrkogårdens tidigast daterade vård. Kalkstensvården 4 19-21 är daterad 1879. Underst: Vård 4 59, datering 1943, titel skräddaremästaren. Foto 100507:159, 169.

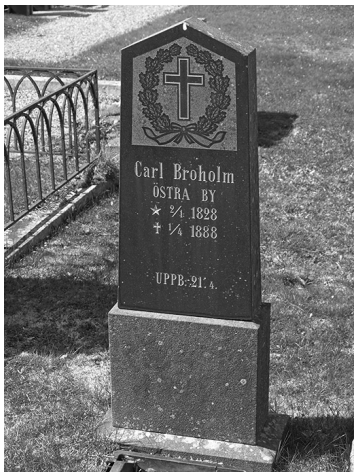

Överst: En av kyrkogårdens äldsta vårdar finns i kvarter 5. Vård 5 16, datering 1888. Underst: Vård 5 26 med tydligt 1950-talsuttryck. Datering 1959, titel hemmansägaren. Foto 100507:095, 096.

Överst: Häckomgärdade vårdar var under en period åtminstone fram till 1900-talets mitt ett vanligt inslag på många kyrkogårdar. Vård 4 22-23 med buxbomsomgärdning är Södra Rådas enda häckomgärdade vård. Underst: Vård 4 29-31. Foto 100507:160, 163.

Det lilla kvarter 5 mellan enkelraden närmast östmuren och kyrkans kor domineras av de fina stenramvårdarna. (5 4-6) och (5 (11-14) samverkar med de intilliggande stenramvårdarna i kvarter 2. I samma rad finns också den f d stenramvården med titlarna *hemmansägare* och *handlande*. Den stora, gjutjärnsstaketomgärdade vården (5 33-40) med sin höga, grovhuggna sten utgör exempel på en typ av vård som säkerligen många gånger förlorar sin omgärdning då stenen så att säga ”talar för sig själv”. Det är därför särskilt tacksamt att omgärdningen här är bevarad. Omgärdningen är i stort behov av vårdinsats.

I kvarter 6 nordost om kyrkobyggnaden finns de äldsta vårdarna, från 1900-talets första decennier, i kvarterets västra del. Här finns några höga smala vårdar i den tidens anda samt en påkostad kättingomgärdad vård (6 106-111) med granitpollare och grusbädd. Inskriftsstenen är en ganska stor, mörk stiliserad obelisk med dateringen 1906. Bland de höga vårdarna finns (6 94) från 1900 med tidstypiskt brutet krön och titeln *skollärare*. Även kvarter 6 präglas av ett antal stenramvårdar. Deras värde finns delvis redan i det faktum att ett antal ramvårdar samlas inom ett begränsat område

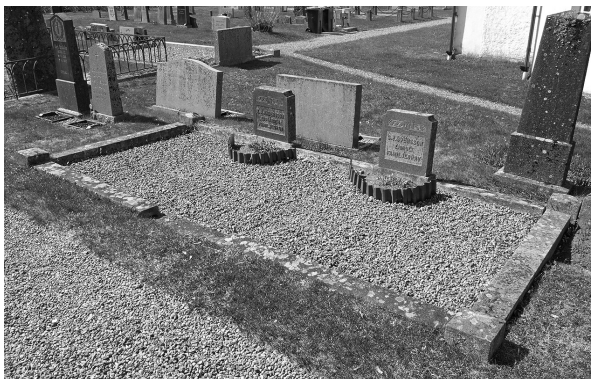

Överst: Vård 5 33-40, datering 1930, titel godsägare. Underst vänster: Vård 5 11-14. Underst höger: Vård 5 4-6. Foto 100507:098, 093, 091.

och på så sätt ger en bild av ett gravvårdsskick som ofta reducerats betydligt genom borttagning av stenramar och grusbäddar. Bland individuella stenramvårdar kan (6 22-23) lyftas fram. Det är en typisk 1940-talsvård i röd granit som trots den sena dateringen ges ett lyft tack vare titeln *åkeriägare*. Jämför den med (6 30-31), samtida eller möjligen ännu yngre, men med ett formspråk som i allt från materialval (kalksten) till text anspelar bakåt i tiden. I kvarteret finns också flera ensamvårdar efter kvinnor med datering från 1930- och 40-tal i typisk gestaltning med små stenar.

Endast gaveldelen med tillhörande inskriftsstenar är kvar av den f d stenramvården. Vård 5 7-10, titlar handlanden och hemmansägaren. Foto 100507:092.

Kvarter 1 och 2 utmed den södra kyrkogårdsmuren respektive den södra delen av den östra muren anknyter till prägeln hos ovan beskrivna kvarter. Vårdarna i kvarter 1 har den sammantaget äldsta dateringen av samtliga ovan nämnda kvarter. Fokus ligger på tiden 1900-1930 och här finns en fin, sammanhållen uppsättning höga smala stenar. Här kan särskilt lyftas fram de höga smala vårdarna från 1910-talet

Överst: Vård 6 30-31, datering 1942. Stenramvård i kalksten med förgylld text. Användning av sedimentär sten vid 1900-talets mitt är inte vanligt. Underst: Vård 6 86, datering 1941. Den resta stenen med vertikal sträckning är inte heller så vanlig längre vid denna tid då de låga breda vårdarna allt mer tagit över. Kanske har man ansett att dessa till sin utformning bakåtblickande vårdar passade mer bättre i ett kvarter så rikt på äldre gravvårdar. Foto 100507:057, 077.

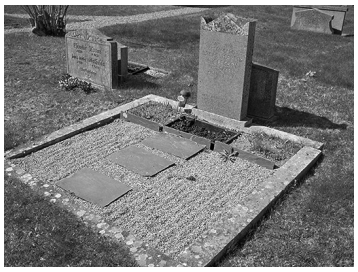

Överst: Vård 6 40, datering 1944. Ensamvårdens typiska drag kombinerat med ett karaktäristiskt 1940-talsuttryck. Underst: Vård 6 22-23, datering 1944, titel åkeriägaren. Foto 100507:058, 055.

Överst: Vård 6 106-111, datering 1906, titel hemmansägaren. Mitten: Vård 6 76-78. Underst: Vård 6 65-66, datering 1938. Foto 100507:084, 073, 067.

samt den tidiga barngraven (1 5) från 1903 i kvarterets östra del. Titlar som *hemmansägare*, *fabrikör* och *häradsdomare* tillför ytterligare innehåll till kvarteret.

Även i kvarter 2 finns höga smala vårdar som särskilt bör framhållas, exempelvis den grovhuggna (2 9) och den ungefär samtida stiliserade obelisken (2 12-13) från 1913. I kvarteret finns också en fin grupp stenramvårdar med markerade hörn (2 21-22, 2 23-24, 2 25-27), en av dem med titeln *trädgårdsmästare* och de två övriga kvinnovårdar, varav en från 1928.

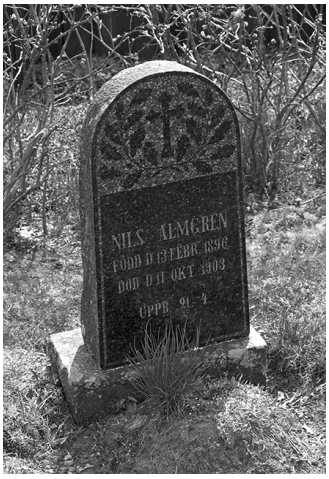

Ovan vänster: Vård 1 42, datering 1918, titel fabrikören. Ovan mitten: Vård 1 25, titel häradsdomaren. Ovan höger: Vård 1 5, en barnvård daterad 1903. Foto 100507:195, 184, 178.

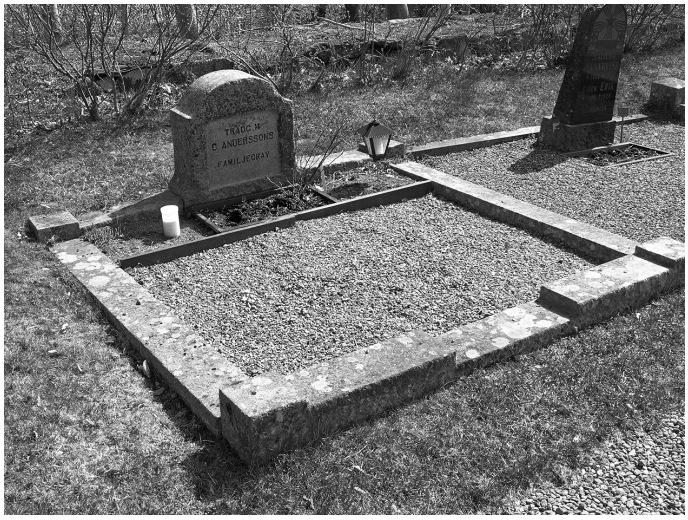

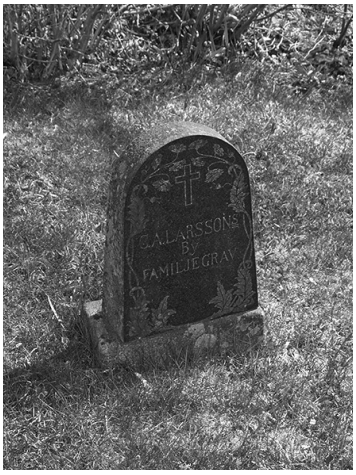

En mycket liten familjegrav. Vård 2 37. Foto 100507:113.

Överst: Vård 2 21-22 med titel trädgårdsmästaren. Underst vänster: Vård 2 9 med titel lantbrukaren. Underst höger: Vård 2 12-13, datering 1913, titel hemmansägaren. Foto 100507:107, 105, 106

Kvarter 7. Foto 100507:238.

Kvarteren 7, 8 och 9 utgör det som bedöms eventuellt vara en äldre utvidgning från tiden kring sekelskiftet 1900. Gränsen mot kvarteren kring kyrkobyggnaden, beskrivna ovan, utgörs av träd i rad (träden har tidigare varit fler) samt en svag sluttning i gränslinjens östra del.

Kvarter 7 har en sällan sedd och mycket värdefull karaktär. Hela området utgör nämligen ett sammanhållet exempel på ett så kallat allmänt område vars typiska drag här presenteras på ett mycket tydligt och pedagogiskt sätt. Linjegravar eller gravar på allmänna linjen är benämningar som förekom från mitten av 1800-talet till långt in på 1900-talet. När möjligheten att köpa gravplatser på kyrkogården uppstod vid 1800-talets mitt kom kyrkogården ofta att delas in områden med köpta gravar och områden med allmänna gravar. De senare grävdes i rader och gravsättningar skedde helt kronologiskt längs med raderna. Gravarna var som regel ensamgravar. Den icke jordägande befolkningen gravsattes under denna tid i stor utsträckning i sådana allmänna områden. I de flesta fall har de här delarna av kyrkogården grävts om under 1900-talet och tagits i bruk för en ny generation gravvårdar. I en del fall kan man anta att ett område med avsaknad av gravvårdar kan ha utgjort allmänt område. De gravvårdar som förekom här var de nämligen enkla och kanske utförda i trä som multnade med tiden. I andra fall kan man se rester av de allmänna områdenas vårdar i form av små stenar eller träkors, spridda bland andra gravvårdstyper eller som små grupper. Att dessa områden förekommer så orörda och sammanhållna som fallet är i kvarter 7 är inte vanligt. Här finns en obruten följd av linjebegravningar från åren 1915-1954. Raden omedelbart öster om grusgången i kvarterets västra del ingår i detta sammanhang (1912-1914), men här har sentida gravvårdar tagit plats i gluggar mellan årsföljdens vårdar. Raden väster om grusgången ingår idag inte i sammanhanget. Så inte heller den öst-västliga enkel-

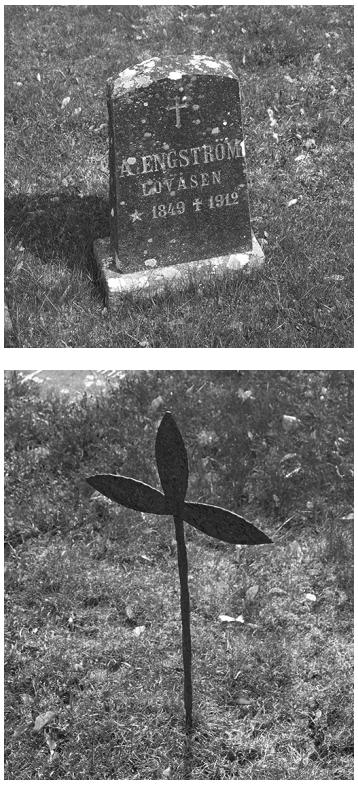

En mycket liten familjegrav. Vård 2 37. Foto 100507:113.

En mycket fin, sammanhållen grupp utförd i svart granit med blästrad dekor. Vårdarna 7 48, 7 49, 7 50, 7 51. Foto 100507:207.

raden utmed avgränsningen mot den senaste utvidgningen, som innehåller gravvårdar med tidsmässigt fokus 1950-tal t o m 1970-tal.

Inom kvarter 7 dominerar de små eller mycket små stenarna, med ett stort inslag av stenar som är högre än vad de är breda. Här finns också kors av trä respektive järn, små gravkullar och små hällar. Bland det lilla antalet järnkors återkommer en gestaltning där tre tunna löv fästs på en stav. Gravsättningarna är huvudsakligen ensambegravningar och andelen kvinnovårdar är mycket hög, några med socialståndet *änka* angivet. Antalet titlar är litet, men *hemmansägare* förekommer några gånger, dessutom *smältare*.

Kvarter 8 i den västra delen av den äldre utvidgningen domineras helt av 1960-talets gravsättningar och den tidsmässigt mycket typiska låga breda gravvården med ursprung i ett tempelgavelmotiv som stiliseras, många gånger så hårt att både sidor och krön blir helt rätlinjiga och ytan slät.

Kvarter 9 längs med västmur och en kort sträcka mur mot norr innehåller gravvårdar från 1950 till nutid. I (9 7) från 1960 finns ett exempel på hur tempelgaveln ibland har tillåtits behålla ett mer arbetat, förkroppat uttryck kombinerat med en tidsmässig rätlinjighet. (9 8) är en fin stiliserad obelisk från 1910 med titeln *hemmansägare*. I kvarteret finns också andra förekomster av titlarna *hemmansägare* samt *lantbrukare*, liksom en stilren lockhäll från 1960 med titeln *förvaltare*.

Den senaste utvidgningen genomfördes 1973 och finns längst i norr. Området omfattar kvarteren 11-15. Här har ännu endast ett mindre antal gravsättningar gjorts med gravvårdar från omkring 1980-nutid. I områdets östra halva finns en minneslund som är delvis häckomgärdad och försedd med bänk samt blomhållare i svartlackerad metall.

Exempel på vårdar i kvarter 7. Inom kvarteret finns ett mindre antal lite högre resta stenar, som den fina lilla obelisken på den understa bilden. Vårdarna 7 48, 7 49, 7 50, 7 51. Foto 100507:219, 232, 222, 215.

Sammanfattande kulturhistorisk karakterisering

Södra Råda kyrka är anlagd på ny kyrkplats 1857-59. Läget på en höjd i anslutning till bybebyggelse ansluter väl även

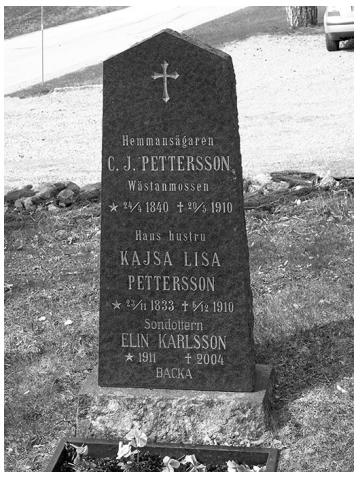

Överst: Vård 9 8, datering 1910, titel hemmansägaren. Näst överst: Vård 9 26, datering 1960, titel förvaltaren. Näst underst och underst två bra, tydliga exempel på låga breda vårdar från 1900-talets mitt. Vård 9 27, datering 1955, titel hemmansägaren samt vård 9 7, datering 1960. Foto 100507:253, 248, 249, 252.

till äldre tiders typiska kyrkplatslägen. Ett stycke sydost om anläggningen finns Södra Råda gamla kyrkplats. Södra Råda kyrka är exteriört en välbevarad representant för 1800-talets nyklassicistiska salkyrkor med inslag av nyromanik. Den ljusa interiören får sin karaktär genom ett flackt, putsat tunnvälvt innertak och den nyklassicistiska, arkitektoniskt utformade altaruppsättningen.

Kyrkogårdens huvudkaraktär är relativt väl bibehållen med stödmurar eller fristående murar av sten. En trädkrans kring kyrkogårdens äldsta del har dock till allra största delen avlägsnats. På kyrkogården finns ett system av grusgångar, men ett antal kortare tvärgångar i kvarteren närmast kyrkobyggnaden har lagts igen till gräsmatta. Kyrkogårdens läge i sluttning med vissa kvarter anlagda som terrasseringar skilda åt av branta sluttningar tillhör kyrkogårdens särdrag.

Kyrkogårdens gravvårdar representerar 1900-talets gravsättningar där endast ett litet antal vårdar har möjlig datering under senare delen av 1800-talet. I kvarteren omkring kyrkobyggnaden samt utmed kyrkogårdsmuren i söder och sydost blandas familjegravvårdar från hela 1900-talet med enstaka mer påkostade och platskrävande vårdar. Dessutom finns ett tydligt inslag av ensambegravningar. De äldre gravvårdarna från det tidiga 1900-talet tar ofta formen av höga, smala stenar men i området kring kyrkan finns också en ganska rik representation av grustäckta stenramvårdar.

Kyrkogårdens mest särpräglade och kulturhistoriskt tydliga drag är det stora, obrutna området med allmänna gravar norr om kyrkobyggnaden, representerande tiden 1912-1954. Små stenvårdar, träkors, metallkors samt små hällar skapar helt och hållet karaktären hos detta område.

URVALSKARTA A3 IN HÄR

kv	*nr*	*beskrivning*	*urval*	*text*	*år*	*titel*	*plats*	*åtgärd*
1	5		1		1903			
1	25		1			häradsdomaren	Hjelmkärr	
1	42		1		1918	fabrikör		
1	12-13		1		1914		Prästgården	rengöres
1	15-16		1	*Här vilar farfar och farmor samt vår lilla kära Anna, sörjda och saknade*				
1	17-18		1		1917	hemmansägaren		rengöres
1	38		2		1922	hemmansägare	N. Torp	
1	32-3	stenram	2				Rud	rengöres, ram justeras
1	34-6	stenram	2			lantbrukare		rengöres, ram justeras
1	52-3		2		1927		S. Runnäs	
1	54-5		2				Djupdalen	
1	7-8		2		1918			rengöres
1	28-9		2					rengöres
1	3-4 (5)		2		1938	kantor		
1	39-40	stenram	2					
2	9		1			lantbrukaren		rengöres
2	21-2	Stenram	1			trädgårdsmästaren		rengöres, ram rätas
2	23-4	Stenram	1		1928		Sandrödjan	rengöres, ram rätas
2	25-7	Stenram	1		1956		Runnäs	rengöres, ram rätas
2	12-3		1		1913	hemmansägaren		rengöres
2	33		2				Västanmosse	rengöres
2	37		2				By	
2	51		2				Nohlby	rengöres
2	35-6		2		1944	folkskollärare		rengöres
2	28-9		2		1934	kyrkovärden	S:a Backa	rengöres
3	53		1		1908		Brattberg	
3	1-2	Stenram	1					rengöres
3	18		2				Backa	rengöres
3	22		2		1933		Hjälmkärr	rengöres
3	32		2			målarmästaren	Backa	rengöres
3	43		2		1936		S:a Backa	
3	50-2	Stenram	2					rengöres
3	54-5		2		1931		Gullspång	rengöres
3	70-1	Stenram, yngre gavelvård	2		1997			
3	74-5		2			hemmansägare	Rud	
3	93-4		2				Kronkärr	rengöres
3	95-6		2				Rud	rengöres
3	25-6	Stenram	2		1937			ram rätas

3	102-4		2				S:a Torp	
3	105-6		2				S:a Backa	rengöres
3	107-24	Kätting m gjutna (?) pollare	2		1941			rengöres
3	114-128	Flankerad av tuja	2				Gränsen	
3	59-60		2				Marielund	
3	99-100		2		1926		By	rengöres
4	59		1		1943	skräddaremästaren		
4	52-3		1		1946	fiskaren	Stranden	
4	22-3	upptas helt av klippt buxbom kring stenvård	1				By	rengöres
4	10-1		1		1918	hustrun	Rustmanstorp	rengöres
4	19-21	kalksten	1		1879		Runnästorp	rengöres i samråd med konservator
4	42-4	Stenram	2					rengöres, ram justeras
4	45-6	Stenram flankerad av tuja	2		1940	fiskaren, fiskaren	Stranden	rengöres
4	64-5	Stenram	2				Hjälmkärr	
4	1-2	Stenram	2					ram justeras
4	14-5	Stenram	2				Linhult	
4	24-5	Stenram	2					ram justeras
4	26-8		2				Backa	
4	29-31	Stenram	2				Hjälmkärr	rengöres, ram justeras
5	16		1		1888		Östra By	
5	15		2		1925			
5	26		2		1959	hemmansägaren	Eketorp	
5	4-6	Stenram	2				Prästgården	
5	7-10	F d stenram	2			handlanden, hemmansägaren		
5	27-8		2		1934		Kärr	rengöres
5	11-4	Stenram	2				Bosgården, Linhult	rengöres
5	33-40	Staketomgärdad, gräsbevuxen	2		1930	godsägare	Årås	rengöres, staket restaureras, sten rätas
6	40		1		1944			
6	94		1		1900	skolläraren		
6	76-8	Stenram	1				Wikbygget	rengöres, återställs med grus
6	106-11	Kätting m stenpollare	1		1906		Prästgården	hemmansägaren
6	54		2		1938		S:a Torp	
6	64		2		1937		Bäckärret	
6	75		2		1940		Backa	rengöres
6	79		2		1939		By	rengöres

6	81		2		1939			rengöres
6	86		2		1941	handlanden		
6	92		2		1946		Stranden	
6	103		2	*oläsl*				rengöres
6	52-3	Stenram	2				N. Runnäs	
6	55-6	Stenram	2				By	
6	57-8	Stenram	2		1938		Spjutåsen	
6	65-6		2		1938		Sandrödjan	
6	67-8		2				Kronkärr	
6	71-2		2		1937			
6	73-4		2				Vattenberg	
6	30-1	Stenram, kalksten	2		1942			
6	22-3	Stenram	2		1944	åkeriägaren	Kronokärr	
6	101-2		2					rengöres
6	69-70		2				Kronkärr	
7	17		1		1912			
7	33		1		1912			
7	39		1		1912			
7	48		1		1913			
7	49		1		1912			
7	50		1		1913	änkan		
7	51		1		1912			
7	53		1		1914			
7	60		1		1914			

Rapporter 2010-2011 i ämnet bebyggelse från Västergötlands museum

2010:1 Kv. Snickaren 1. Skövde stad och kommun, Västergötland. Renovering av exteriörer 2006-2007. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:2 Karlsborgs fästning. Slutvärnet. Renovering av kalksten 1994-2005. Antikvarisk dokumentationsrapport.

2010:3 Gudhammar. Gudhammar 1:9, Hova socken, Gullspångs kommun, Västergötland. Renovering av spannmålsmagasin 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:4 Källstorp. Källstorp 1:30, Örslösa socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Renovering av f.d. gårdskyrka/magasin 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:5 Ekebo. Ekebo 2:1, Otterstads socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Renovering av ladugårdens timmerstomme 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:6 Ekebo. Ekebo 2:1, Otterstads socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Renovering av smidesbälg i smedja 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:7 Ladugård på Almnäs bruk. Almnäs 1:1, Norra Fågelås socken, Hjo kommun, Västergötland. Renovering av ventilationshuvar 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:8 Borrabo. Borrabo 1:9, Trävattna socken, Falköpings kommun, Västergötland. Renovering av murstock m.m. i manbyggnad 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:9 Tådene slöjdskola. Tranum 30:2, Tådene socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Renovering av tak m.m. 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:10 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Friels kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:11 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Gillstads kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:12 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Karaby kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:13 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Lavads kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:14 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Norra Kedums kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:15 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Söne kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:16 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Tranums kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:17 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Tuns kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:18 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Tådene kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:19 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Väla kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:20 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Örslösa pastorat. Örslösa kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2010:21 Stallmästarbostaden vid Kungsvillan, Karlsborgs fästning. Karlsborgs socken, Karlsborgs kommun, Västergötland. Renovering av tak 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:22 Sunnersbergs prästbol. Sunnersberg prästbol 1:14, Sunnersbergs socken, Lidköpings kommun, Västergötland. Renovering av magasin 2009-2010. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:23 Torvströfabriken Ryttaren, Bostadshus "Bläckhornet". Yllestads socken, Falköpings kommun, Västergötland. Renovering av fönster 2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:24 Råbäcks mekaniska stenhuggeri. Medelplana socken, Götene kommun, Västergötland. Renoveringsarbeten 2008-2009. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:25 Hyringa fornstuga. Prästtorp 1:13, Hyringa socken, Grästorps kommun, Västergötland. Renovering av stomskador 2008. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:26 Anestad Västergården. Främmestads socken, Essunga kommun, Västergötland. Omläggning av magasinstak 2008. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:27 Vedums station. Vedum 3:186, Laske-Vedums socken, Vara kommun, Västergötland. Renovering av fasader 2009-2010. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2010:28 Aspetorp. Aspetorp 3:1, Bällefors socken, Töreboda kommun, Västergötland. Renovering av spannmålsmagasin 1999. Antikvarisk slutbesiktningsrapport.

2011:1 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Amnehärads-Lyrestads pastorat. Amnehärads kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2011:2 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Amnehärads-Lyrestads pastorat. Berga kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2011:3 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Amnehärads-Lyrestads pastorat. Enåsa kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2011:4 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Amnehärads-Lyrestads pastorat. Färeds kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2011:5 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Amnehärads-Lyrestads pastorat. Hassle kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2011:6 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Amnehärads-Lyrestads pastorat. Lyrestads kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2011:7 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Amnehärads-Lyrestads pastorat. Sjötorps kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.

2011:8 Förslag till bevarandeplan för kyrkogårdarna i Amnehärads-Lyrestads pastorat. Södra Råda kyrkogård. Byggnadshistorisk rapport.